

Korporativ idarəetmənin tarixi

XX əsrin 30-cu illərindən başlayaraq sahibkarlar öz kommersiya fəaliyyətlərinin dairəsini genişləndirməyə başlayıb və bununla əlaqədar bəzi rəhbərlik funksiyalarını digər şəxslərə ötürmək zərurəti ortaya çıxıb. Sahibkarlar muzzdlu rəhbərlərə (menecerlərə) tək cə cari məsələlərlə əlaqədar deyil, həmçinin strateji məsələlərlə bağlı qərarlar qəbul etmək hüququnu da etibar etdilər. Bu zaman isə idarəçi və sahibkarlar arasında maraqlar toqquşması qaçılmaz oldu. Səhmdarlara kapitallaşmanın artımı, menecerlərə isə mühüm sosial status, yüksək əməkhaqqı və əlverişli bonus (əlavə haqq) maraqlı idi. Çox zaman səhmdarlar arasındakı fikir ayrılıqlarından istifadə edərək, menecerlər şirkətin idarəetməsini öz əllərində saxlayırdılar. Korporativ idarəetmə tarixinin 1-ci mərhələsi - yeni mülkiyyətin və onun idarəetməsinin bir əldə cəmlənməsi bununla başa çatır. Bundan sonra 2-ci mərhələ - güclü rəhbərliyə və zəif sahibkara malik korporativ idarəetmə sistemi başlayır. İdarəçilər səhmdarların şirkətdəki rolunu minimuma endirərək onun tam sahibinə çevrilirdilər.

XX əsrin 50-ci illərində dünya üzrə investisiya aktivliyi yüksəlməyə başladı. 1955-80-ci illər ərzində insititusal (pensiya və sığorta fondları) və kollektiv (payçı və digər investisiya fondları) investorların səhmdar kapitalda payları 23%-dən 33%-ə yüksəlmiş, 1990-cı ildə isə artıq 53%-ə çatmışdı. [1] XX əsrin 80-ci illərindən etibarən isə portfel investisiyaların [2] həcmi birbaşa investisiyaları [3] qabaqlamışdı. Qeyd etmək lazımdır ki, şirkətin portfel investisiya paketinin olmaması onun dəyərində əhəmiyyətli dərəcədə mənfə təsir göstərir. Bu da səhmdarları narahat etməyə bilməzdi. Korporativ idarəetmə sistemi tək cə sahibkarların cari gəlirlərinə deyil, həmçinin onların biznes fəaliyyətinin gələcəyinə də təsir göstərməyə başladı. Belə ki, portfel investorları şirkətin korporativ idarəetmə təcrübəsinə qarşı çox həssas olurlar. Onları investisiyalarından necə istifadə edilməsi, şirkət rəhbərliyi tərəfindən qəbul olunacaq əhəmiyyətli qərarlar, bu qərarlara təsir etmək imkanları və s. kimi bir çox məqamlar narahat edir. Beləliklə, investorların bu tipli maraqları və şirkətin investisiya cəlbətmə istəyinin ildən-ile artması korporativ idarəetmə sahəsində ümumi qaydaların hazırlanması və tətbiq edilməsi zərurətini ortaya çıxarır. Bu qaydalar investorları narahat edən məqamlar barədə şəffaf məlumat əldə etməyə imkan yaratmalı idi. Yalnız bundan sonra şirkətlər portfel investisiyaların cəlb olunmasına ümid edə bilərdilər.

Korporativ idarəetmə sistemləri yüzilliklər ərzində müxtəlif dəyişikliklər və yeniliklərə məruz qalaraq daha da təkmilləşmişdi. Bu cür dəyişikliklərə təkən verən amil çox zaman maliyyə böhranları, həmçinin idarəetmə sistemlərində baş verən böhranlar və iri şirkətlərin iflası olub. Köklü dəyişikliklərə səbəb olan hadisələr arasında ilk dəfə sənədləşkilə qeydə alınan 1721-ci ildə "The South Sea Company" ticarət şirkətinin idarəetmə sisteminin iflası olub. Bu hadisə İngiltərədə kommersiya qanunvericiliyinin və işgüzar təcrübənin yenidən qurulmasına səbəb olub. 1929-cu ildə isə fond bazarında baş vermiş böhran ABŞ-ın qiymətli kağızlar haqqında bir çox qanunvericilik aktlarında dəyişikliklərə səbəb gətirib çıxarıb. Bundan başqa, 1970-ci illərdə B.Britaniyada baş

vermiş ikinci bank böhranı, 1980-ci illərdə ABŞ-da borc-əmanət assosiasiyalarının iflası, 1998-ci ildə Rusiyada maliyyə böhranını və s. misal göstərmək olar.

Bir çox hallarda səriştəsizlik və ya fırlıdaqçılıq səbəbindən baş verən bütün bu iflas və qalmaqallar nəticəsində korporativ idarəetmə sistemine təsir edə biləcək müəyyən tədbirlər həyata keçirilirdi. 90-cı ilin əvvəllərindən korporativ idarəetməyə sistemli yanaşma zərurəti yarandı və bunun məntiqi davamı olaraq, 1999-cu ildə İƏİT-in Korporativ İdarəetmə Prinsipləri hazırlanıb təsdiq edildi. 2004-cü ildə isə bu Prinsiplərə yenidən baxılaraq bir sıra dəyişikliklər edildi.

Korporativ idarəetmənin qiymətləndirilməsi

İnvestisiya cəlb etmək istəyən hər bir şirkət ilk əvvəl biznesin şəffaflığı nöqtəyindən nəzərdən potensial səhmdarların gözləntilərinə cavab verməlidir. Bu sahədə istiqamətləndirici vasitə kimi müxtəlif ölkələrin korporativ qanunvericilikləri çərçivəsində hazırlanmış standartlar, həmçinin müxtəlif məcəllə və tövsiyələr çıxış edir. İnvestorlar üçün investisiya qoyuluşu barədə qərarların qəbul edilməsində əsas istiqamətləndirici vasitə şirkətdə korporativ idarəetmənin vəziyyətinin qiymətləndirilməsidir.

Bunu nəzərə alaraq, şirkət özünün korporativ idarəetmə üzrə reytingini müəyyən etmək üçün müvafiq qurumlarla əməkdaşlıq edir. Bu əməkdaşlıq ondan ibarətdir ki, şirkət və aidiyyəti qurum arasında bağlanmış müqavilə əsasında qiymətləndirmə meyarlarına uyğun olaraq, şirkətin korporativ idarəetmə standartlarına riayət etmə dərəcəsi müəyyən olunur. **Korporativ idarəetmə reytinginin məqsədi şirkətin idarəetmə standartları ilə mövcud optimal modellərin müqayisəli analizindən ibarətdir.** Şirkətin kredit qabiliyyətinə və onun qiymətli kağızlarının investorlar üçün cəlbedicilik səviyyəsinə təsir göstərən kredit reytingindən fərqli olaraq, korporativ idarəetmə reytingi şirkətin kredit keyfiyyəti göstəricisi deyil, ümumilikdə korporativ idarəetmənin keyfiyyətini xarakterizə edir. Korporativ idarəetmə reytingi qiymətləndirici qurumun nəzərində şirkətin korporativ idarəetmə təcrübəsinin bu sahədəki prinsip, standart və tövsiyələrə uyğunluq səviyyəsini əks etdirir. Qiymətləndirmənin nəticələri biznesin investisiya cəlbediciliyinin səviyyəsini xarakterizə edir və şirkətin mövcud korporativ idarəetmə mexanizm və metodlarının təkmilləşməsinə imkan yaradır.

Sonda onu da qeyd etmək lazımdır ki, bütün korporativ idarəetmə reytingləri bu və ya digər dərəcədə İƏİT-in Korporativ İdarəetmə Prinsiplərinə əsaslanır.